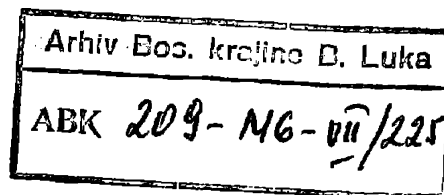

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

BRANKO PAJIĆ

"SJEĆANJE NA NEKE BANJALUČKE KOMUNISTE STARIJE GENERACIJE"

L e g e n d a :

- 34 stranice mašinom kucanog teksta pisanog u Arhivu po kazivanju Branka Pajića;
  - sjećanja notirana: 4,6 i 8.aprila,9.maja i 25.septembra 1977.godine;
  - sjećanja notirana u 5 primjeraka: 2 kod autora,2 u Arhivu Bos.krajine i 1 primjerak u Muzeju Bos.krajine;
  - SADRŽAJ SJEĆANJA: Banjalučki komunisti iz vremena legalnog djelovanja Partije,progoni komunisti i držanje poslije Obznane i Zakona o zaštiti države,uloga zvonasa i reformista,Balaban i Radnička komora,djelovanje Pave Rašana,uloga klera i klerikalaca,obnavljanje sindikalnog i političkog rada.
-

PAJIĆ BRANKO

SJEĆANJE NA NEKE BANJALUČKE KOMUNISTE IZ STARIJE GENERACIJE

U godinama poslije završetka prvog svjetskog rata, sve do progona komunista poslije zloglasne Obznane i Zakona o zaštiti države, banjalučka partijska organizacija bila je veoma brojna. U to je vrijeme imala nekoliko stotina članova, među kojima je bilo najviše pilanskih radnika. Komunisti su bili u Rudniku Lauš, Fabrici duvana, Ortopedskom zavodu, Ložionici Predgrađe, Pivovari i kod privatnih poslodavaca. U svim radničkim zanimanjima bilo je komunista, mada su i tada komunisti bili sumnjivi režimu, koji je uvijek tražio razloga da primjeni bilo kakvu mjeru protiv "boljševika".

Banja Luka bila je tada sjedište i oblasnog partijskog rukovodstva. Jedan od istaknutih članova u tom rukovodstvu bio je Miladin Vukomanović, koji je u Banju Luku došao iz Srbije. Od istaknutijih komunista spomenuo bih profesora Srečka Džamonju, Pavu Radana, Franju Lastrića, Jakova Lastrića, Štefku Martaka, Avdu Čaržića, Idriza Musića, Stevu Nešića, Lovru Vujića, Milana Kovačevića, Savu Ljuboju itd.

Obznanu su jedva dočekali "zvonaši". Oni su digli glave smatrajući da je došao njihov trenutak. Tako su u Pilani počeli prijetiti, naročito strancima, a i Hrvatima i Slovencima, svima onima koji su bili napredni, a koje su smatrali komunistima. Strancima su prijetili da će ih protjerati ne samo iz Banje Luke, nego i iz države. Ubrzo je i sama vlast tome pristupila, što dokazuje da su zvonaši ipak bili u dosluhu sa režimskim funkcionerima. Konačno, zvonaši su i preuzeli Radnički dom kada je režim otpočeo sa progonom komunista.

Strani radnici su počeli prodavati svoju imovinu, pa čak i oni koji nisu imali nikakve veze sa komunistima. Jedan od takvih bio je Klumer, glavni mašinista u Fabrici duvana, u

kojoj je radio od osnutka. Bio je vlasnik moderne vile, koja i danas postoji (odmah do pruge grad - Predgradje, zgrada u čijem se dvorištu danas nalazi katoličko pogrebno društvo sv. Marko). Vilu je od njega kupio trgovač Marko Livnjaković, a sada je vlasništvo Fabrike duvana.

Svi nekadašnji članovi Socijaldemokratske stranke nisu postali članovi KPJ poslije Kongresa ujedinjenja. Šta više, neki od bivših članova SDS svrstavali su se u nacionaliste, bilo da su pristupali radikalima ili demokratima, bilo da su pristupali zvanašima. Sjećam se kako smo neposredno poslije završetka prvog svjetskog rata zadirkivali Jovu Jungića nazivajući da JUNGAS JANOŠ ili JOHMAN JUNGES. Do tog je zadirkivanja došlo zbog toga što je isticao svoje srpstvo, praveći se veliki Srbin. SVETO LJUBOJA mu je jednom dobacio: "Šta se praviš velikim Srbinom kada si se kao vojnik u Budimpešti nazivao Janoš Jungas, a u Lebringu Johman Junges?!". Ovoga je to vrijeđjalo tako da je znao i veoma oštro reagovati. Poslije završetka prvog svjetskog rata Jovo Jungić je radio u Ložionici kao stolar. Međutim, otpao je ož radničkog pokreta; bolje rečeno, nikada mu ozbiljno nije ni pripadao.

Družio sam se LJUBOJA SAVOM. Radio je u Ortopedskom zavodu u Trapistima sve do njegovog rasformiranja, mislim 1924. godine, kada je preseljen u Trebinje. Međutim, Savo je poslije preseljenja Ortopedskog zavoda otišao u Beograd, gdje se zaposlio.

Kad smo se upoznali radio je kao ortopedski mehaničar, izuzetno dobar majstor, a i izuzetno aktivan komunista.

Stanovao je u roditeljskoj kući u ulici Vase Pelagića, preko puta današnjeg Auto-moto društva. U toj prizemnoj kući držao je poslije zemljotresa 1969. godine Murat kafanu. Iza ove prizemne porodične kuće podigla je stojiću kuću njegova sestra Bosa. Savo i Sveto Ljuboja imali su još dvije sestre, majstariju Milevu i Zoru, udatu Vurdelja. Zorin sin poginuo je kao partizan u zimu 1941/42. godine. Završio je Žanatsku školu u Banjoj Luci negdje pred rat.

Savo Ljuboja s vremena na vrijeme dolazio je u Banju Luku. Na duže vremena došao je u Banju Luku krajem decembra 1928. godine, uoči šestojanuarske diktature. Sreli smo se u to

vrijeme jedno dva do tri puta. Pričao mi je o partijskom radu u Beogradu, sindikalnom radu, Sovjetskom savezu, demonstracijama, štrajkovima radnika. Osjećalo se da veoma dobro poznaje političke probleme i situaciju u zemlji i svjetu. Kritikovao je politički rad u Banjoj Luci, a naročito banjalučke političke aktiviste što su dozvolili da glavnu riječ u Radničkom domu vodi DUŠAN BALABAN, odnosno Komoraši. Naglašavao je potrebu da Dušana Balabana treba na svakom koraku raskrinkavati jer sprječava razmah i sindikalnog i političkog pokreta radničke klase.

Pretpostavljam da se Savo Ljuboja tada sklonio iz Beograda jer je bio na udaru policije. Prosto je teško povjerovati da je naslutio dolazak šestojanuarske diktature.

Savo je u Banjoj Luci uhapšen. Ne mogu se sjetiti koliko je vremena tada proveo u zatvoru. Premda je rođeni Banjalučanin, banjalučka Uprava policije protjerala ga je u Beograd jer je smatrala da takvog aktivistu treba što prije odstraniti.

Ponovo smo se sreli 1932. godine. U razgovoru mi je rekao da je radio kao mehaničar u Fabrici motora u Rakovici. Ponovo mi je pričao o sindikalnoj aktivnosti u Beogradu i da se razvija politički rad, koji je brojnim hapšenjima neko vrijeme bio usporen. Zadržao se tada u Banjoj Luci svega nekoliko dana i ponovo je otputovao. Bio je to naš poslednji susret. Kasnije sam čuo da je otišao u Španiju i da je tamo poginuo.

Savo Ljuboja bio je dosta staložen čovjek, ali i veoma energičan i dosljedan u svojim stavovima. Politički je bio veoma izgradjen, odnosno dobro upućen u politička zbivanja i ideologiju marksizma.

SVETO LJUBOJA rođen je, mislim, 1900/01. godine (oko četiri godine stariji od Save). Sveto je bio član Partije u njenom legalnom periodu, ali se kasnije pasivizirao. Ostao je i dalje politički napredan, ali nije bio šire aktivan. Po završetku kovačkog zanata kod Plah-a Sveto Ljuboja radi na željeznici, gdje ostaje sve do 1941. godine.

Od članova KPJ u Ložionici sjećam se Stjepana Plentaja, bakrokovača (kovač bakra na kazanima i cijevima). Poslije Obznane ostao je u Banjoj Luci, ali se pasivizirao. Stanovao je u svojoj kući u današnjoj ulici Mažuranića.

Plentaj je ostao napredan radnik, premda nije bio politički aktivan. Interesantna je pojedinost da su radnici Ložionice poslije Obznane i proganjanja u toku velikog željezničkog štrajka prestali sa političkom aktivnošću u radničkom pokretu. Skoro svi su se učlanili u razna nacionalna društva: Hrvati u Hrvatski soko i Hrvatsko pjevačko društvo "Nada, Srbi u Srpsko pjevačko društvo "Jedinstvo", a manji dio u Jugoslovenski soko.

Neki su čak ušli u Hrvatsko katoličko omladinsko društvo biskup Mahnić, u kome su se okupljali ekstremni nacionalisti i klerikalci. Sjedište tog društva bilo je u kući bačvara Balvanovića, na kraju današnje ulice fra Grge Martića. Rukovodilac ovog klerikalno-nacionalističkog društva bio je IVO IVEKIĆ, trgovac, nastanjen na Laušu u današnjoj Rudarskoj ulici.

Neki od Srba prišli su tada Radikalnoj stranci, pa čak i mnogi stranci. Ti stranci prišli su radikalima iz političkih razloga da bi se dodvorili režimu i sačuvali svoja radna mjesta.

Od nekadašnjih komunista pasivizirali su se: Eberhart (mašinbravar), Mihajlo Rogar (kovač), Jozo Katušić (strojovodja), Karlo Fail (strojovodja), Ivo Pavlović (ložač), Tihomir Stojanović itd.

Tihomir Stojanović dobio je nadimak Štecl, kako su ga svi zvali. Naime, poslije Rusko-japanskog rata 1904. godine djeca su se igrala rata Rusa i Japanaca. Zemljano uzvišenje iznad raskrsnice koja vodi prema "Jelšingradu", zatim prema Predgrađju i današnjoj ulici Nanuta bilo je "utvrđenje Port Artur". Stojanović je dobio ime Štecl po komandantu odbrane Port Artura jer je u dječjoj igri on bio komandant.

Medju onima koji su se pasivizirali bio je i Petar Marković. Svojedobno živio je u Americi, ali se vratio u zemlju još prije uspostavljanja države SHS. Radio je kao mašinbravar. Sjećam ga se kao veoma povučenog čovjeka.

Period poslije Obznane nije se karakterisao samo progonom svega onoga što je bilo napredno, nego se karakterisao i razbuktavanjem nacionalističkih strasti. U tome su prednja-

čile organizacije SRNAO i HANAO, među kojima je dolazilo do fizičkog obračuna.

Na podgrijavanju nacionalističkih strasti radila je i crkva. Posebno je u klerikalističkim nastojanjima prednjačila katolička crkva. Posebno su bili klerikalno nastrojani oni radnici koji su učili zanat u Trapistima, ne svi ali većina.

Među onim radnicima koji se nisu slagali sa protežiranjem organizacije HANAO i nacionalističkim tonovima u radu Hrvatskog pjevačkog društva "Nada" bili su FRANJO ČENGIĆ i JURE KURTOVIĆ (limar, klerikalno odgojen u Trapistima, kasnije pristalica HSS). Pričalo se da će ih isključiti iz "Nade".

Zgrada "Nade" podignuta je 1905. godine. Bila je vlasništvo Jovića. Ustupljena je za korišćenje "Nadi".

Negdje 1926/27. godine pošao sam sa svojim prijateljem Krešom Budimirom u "Nadu" na kafu. Krešo me je poveo jer su u društvene prostorije mogli ulaziti samo članovi i oni koje su ovi povelili. Nešto ranije skrenuo mi je pažnju Franjo Čengić da pogledam kolektivne slike članova izvještene po zidovima. To sam i učinio. Primjetio sam da su na svakoj slici gdje su kao članovi bili Franjo Čengić i Jure Kurtović zalepljeni bijeli krugovi, odnosno zamrljeni likovi. Uprava društva htjela je na taj način dati do znanja da su oni nepodesne ličnosti koje se za svagda brišu iz članstva.

ZVONKO ČENGIĆ, po zanimanju bravar, sin Franje Čengića, koji je do 1920. godine radio u Fabrici duvana, bio je član KPJ u legalnom periodu, ali se i on pasivizirao. Kasnije se oženio sa rastavljenom ženom advokata JURJEVIĆA, koja se kao djevojka prezivala Dobrić. Taj Jurjević, njen bivši muž, bio je 1922. godine u Banjoj Luci državni tužilac. On je vodio istražni postupak u aferi Afgan-Ivanišević-Dodig-Iveznić, vezan za šverc sijalica i cigaret-papira iz Austrije, koja je imala veoma velik odjek u javnosti. Hamdija Afgan bio je načelnik gradske opštine, Ivanišević advokat u gradu, Dodig finansijski službenik, a Pero Ivezić poznati trgovac. Svi su oni 1922/23. godine bili pritvoreni, ali ubrzo pušteni da se iz slobode brane premda nije još bio okončan isljedni postupak.

Istražni postupak vodio je Jurjević. Međutim, iznenada je nestao cijeli istražni dosije. Za nestanak dosijea optužili su Smaju Bećirbašića, ali mu nisu uspjeli ništa dokazati. Treba-

lo je na nekoga prenijeti krivicu za nestanak spisa i zbog toga su pokušali da nadju takvu žrtvu koja, po mom mišljenju, s cijelom tom zakulisnom igrom nije imala nikakve veze.

Poslije ove afere, čak dok se ona u cijelosti nije stišala, Jurjević se rastavlja od svoje žene i ženi sa daktilografkinjom Stakom Kojić, koja je vodila zapisnik u toku cijelog isljednog postupka. Pričalo se po cijelom gradu da je Staka Kojić ucjenila Jurjevića jer je on, navodno, kumovao nestanku istražnog materijala. Pošto je u to vrijeme bio važeći samo crkveni brak Jurjević je, govorilo se, prešao na neku drugu vjeru jer mu crkva ne bi dala odobrenje za raskid ranijeg braka. Ta cijela afera imala je daleko dublju pozadinu i obuhvatala je, sasvim sigurno, ne samo one koji su spomenuti, lica od autoriteta u banjalučkoj javnosti, nego i mnoge druge. Mnogi su bili zainteresirani da se cijela afera zataška jer je to bilo u interesu sistema, a i lokalnih vlastodržaca na upravnim položajima.

Ni bivša žena advokata Jurjevića, koja se udala za Zvonka Čengića, nije bila ni malo bezazlena i naivna žena. Kao žena advokata htjela je da bude značajna dama, a brak sa Čengićem nije joj to omogućavao. No, dočekala je svoj trenutak poslije uspostavljanja okupatorskog režima i NDH stavljajući im se na raspolaganje. Saradnjivala je sa njemačkom obavještajnom službom i Ustaškom nadzornom službom, zbog čega je poslije drugog svjetskog rata osuđena na smrt streljanjem.

4. april 1978. godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

Sjećanja Branka Pajića.-

(N a s t a v a k)

Godine 1922.u Banjoj Luci bio je uhapšen PETAR TUMBAS,tada vojnik banjalučkog garnizona.Uhapšen je pod optužbom da se bavio komunističkom aktivnošću.Upoznao sam ga lično u proljeće 1922.godine u modnom salonu šnajderice Zale,koja me je pozvala na popravak oštećenih instalacija.Zala je imala kćerku,koja se zabavljala sa Tumbasom.

Kada sam u ljeto iste godine putovao u Beograd u istom vozu stražarno je preko Sunje do Slavenskog Broda sprovedjen Petar Tumbas.U pratnji jednog vojnika pod oružjem Tumbasa su sprovodili pred vojni sud u Sarajevo.

Još dok je Tumbas bio u zatvoru u Kastelu,Zalina kćerka me zamolila da pokušam doturiti neku cedulju.Naime, upravnik vojnog zatvora,narednik Vid Petković,bio je zet JOVE VIŠEKRUNE,a mlađja Jovina sestra Zora radila je sa mnom u Fabrici duvana.Kako je Zora imala slobodan ulaz u krug Kastela,gdje je stanovala njena sestra sa svojim mužem,zamolio sam Zoru da u nedelju popodne odem s njom u posjetu njenoj sestri,u vrijeme kada je obično Vid Petković spavao.Objasnio sam joj razloge "emocionalne prirode" da se doturi jedna"lirska cedulja" uhapšenom momku.

Posredstvom Vidove žene,koja je pokazala puno razumjevanje za komuniciranje momka i djevojke,doturili smo cedulju Tumbasu.Na istoj cedulji Tumbas je napisao odgovor,koji sam predao njegovoj djevojci.Ne znam šta je na cedulji pisalo jer sam smatrao tekst privatnom stvari.

Tumbas je na sudu osuđen na kaznu zatvora.Međutim,ne sjećam se na koje trajanje.Poslije odležanog zatvora vratio se u Banju Luku i oženio sa Zalinom kćerkom.Živio je zajedno s njima i vodio modni krojački salon.

Ne bih se mogao sjetiti šta je bio po zanimanju, ali znam da je na groblju izgradio jedan ljepši spomenik.

Bavio se i spisateljstvom. Znam da je nešto pisao i objavljivao i pretpostavljam da je bio nečiji dopisnik.

Živio je u Banjoj Luci, ali se ne sjećam do kada. Dobro se sjećam samo da ga više nisam našao u Banjoj Luci kada sam se vratio 1926. godine. Ne bih mogao reći da li je poslije zatvora ostao i dalje član KPJ, ali znam da sam od njega dobivao na čitanje po neku brošuru ili legalnu knjigu naprednije sadržine.

LAZAR VIŠEKRUNA bio je svojevremeno član Socijal-demokratske stranke, a potom i član KPJ u legalnom periodu. Medjutim, i on je poslije Obznane postao politički pasivan, a potom i režimlija. Radio je u nekoj gradjevinskoj sekciji, čiji je rukovodilac bio ing. Žarko Malić. Poslije je radio u Banovinskoj upravi, mislim od 1936. godine.

Medju istaknutim članovima SDS u Banjoj Luci bio je i krojač KOJO MARČETIĆ. U legalnom periodu bio je i član KPJ. Medjutim, i on se poslije Obznane pasivizirao kao i mnogi drugi. Medjutim, nije postao režimlija. Ostao je i dalje napredan, ali se potpuno povukao. Inače je po prirodi bio povučen čovjek. Držao je samostalnu krojačku radnju i kao zanatlija obezbjeđivao egzistenciju.

JOHAN ŠTOLBA radio je u Ložionici Predgrađe, a kasnije je otvorio samostalnu bravarsku radnju u sadašnjoj ulici Pave Radana. Do Obznane i on je bio aktivan, ali se potom pasivizirao

Jedan od veoma aktivnih komunista u legalnom periodu bio je LOVRO VUJIĆ. Radio je zajedno sa MILANOM KOVAČEVIĆEM u Fabrici duvana. Za izbore za Konstituantu 1920. godine bio je kandidat za poslanika na listi zajedno sa Jakovom Lastrićem. Ne znam kako je i kada otišao iz Banje Luke jer kada sam 1922. godine došao na rad u Fabriku duvana njega tu već nije bilo. Ne znam da li je protjeran iz Banje Luke ili je pobjegao poslije Obznane, odnosno Zakona o zaštiti države u avgustu 1921. godine. U svakom slučaju, on je bio medju onima koji su bili prvi na udaru policijskom režimu.

Lovro Vujić bio je izuzetan aktivista u radničkom pokretu jer je bio aktivan i u radu sindikata i u radu

partijske organizacije. Lovro Vujić bio je u onoj grupi radnika koji su osnovali radničko nogometno društvo "Vrbas", koje je bilo preteča RSD "Borca". Mnogi od članova "Vrbasa" postali su kasnije igrači "Borca".

FRANJO LASTRIĆ bio je zidarski radnik kao i PAVO RADAN. Oni su bili nosioci političkog rada među zidarskim radnicima, a i bliski prijatelji i drugovi. Jednom prilikom bili su fizički napadnuti na željezničkoj zabavi u Predgrađu, priredbi koju su organizovali "nacionalni željezničari". Mada se o incidentu iz 1920. godine pričalo u gradu, šire sam detalje doznao tek 1924. godine kada sam se zaposlio u Ložionici. Ti režimski željezničari kasnije su se hvalili kako su, eto, uspjeli da istuku Pavu Radana i Franju Lastrića.

Predsjednik režimske organizacije željezničara u Banjoj Luci bio je Radivoje Dukić, poslovođa Kolnice. Dukić je tumačio glavnu rolu u dramskoj predstavi "Dušan Silni" (ili "Car Dušan"), koja je bila jedna od tačaka zabavnog programa na spomenutoj priredbi.

Poslije završetka predstave Pavo Radan i Franjo Lastrić stavili su neke primjedbe na ulogu koju je u komadu imao Radivoje Dukić. Ovaj to nije mogao podnijeti i reagirao je bučno. Inače je bio nacionalista po opredeljenju i ponašanju i tada i kasnije. Šta više, u vrijeme velikog željezničkog štrajka bio je štrajkbreher zajedno sa braćom Todić (Mile, Dušan, Djordje i Stevan, sva četvorica strojovodje). Kao strojovodje vozili su vozove u vrijeme velikog željezničkog štrajka na relaciji od Banje Luke prema Zagrebu, čak i više turnusa bez smjene.

Šef Ložionice u to vrijeme bio je POLEŠENSKI, po nacionalnosti Poljak. Na ovoj dužnosti Polešenski je ostao sve do februara 1925. godine, kada ga je zamjenio Dimitrije Jakšić.

Na Franju Lastrića i Pavu Radana tada su napali poslovođa Kolnice (radionice za popravak vagona) Radivoje Dukić, prometnik Leon Birger i poslovođa u Ložionici Dimitrije Jakšić. Tada je Pavo Radan bio teže povredjen, a mislim i Franjo Lastrić.

Medju istaknutim komunistima u legalnom periodu

djelovanja KPJ bio je i LUKA ŠĆEPIĆ, krojački radnik. Sve do Obznane radio je kao krojački radnik kod Miloševića. Poslije donošenja Obznane i on se pasivizirao. Kad je prikupio dovoljno sredstava otvorio je samostalnu krojačku radnju u današnjoj ulici Marije Bursać, preko puta današnjeg Fiskulturnog doma.

Kod Miloševića radio je i DANE REPAC. I on je zajedno sa Lukom Šćepićem i Popo RolDom bio agilan član Socijaldemokratske stranke, a potom i KPJ. Izuzetno su bili aktivni sve do Obznane. Osim POPO ROLDA spomenuo bih i krojača JAZVIĆA. Svi su se oni zajedno družili, zajedno bili aktivni i zajedno se pasivizirali. Kasnije su svi oni otvorili male krojačke radnje. Radnja Jazvića bila je neposredno kod radnje Šćepića, na prostoru gdje je danas dozidan novi trakt Privredne banke.

Među onim radnicima koji su nastavili političku aktivnost i poslije Obznane bio je ŠTEFKO MARTAK, mašinbravar i tokar u Fabrici duvana. Po godinama, koliko se sjećam, bio je jedno dvije godine stariji od mene. Sa otsluženja kadrovske roka u ratnoj mornarici vratio se u jesen 1923. godine, nešto prije dolaska Akifa Šeremata u Banju Luku.

Štefko Martak bio je izuzetno dobar drug, uvijek spreman da učini uslugu svima onima koji je zatraže. Jako je mnogo čitao tako da je njegovo obrazovanje bilo iznad uobičajenih prosjeka. Za njega se može reći, bez bojazni da se u tome imalo pretjera, da je bio jedan od najobrazovanijih i politički najizgrađenijih metalaca u Banjoj Luci. Obolio je od TBC i umro je u Zagrebu, gdje je bio na liječenju.

PAVO RADAN uživao je i tada i kasnije veliki autoritet među banjalučkim radnicima. Lično sam ga upoznao tek 1924. godine. Ispričao bih jedan detalj o njemu iz tog perioda.

Crkva je u tom vremenu bila prilično politički aktivna, a sveštenici katoličke i pravoslavne crkve. Svi su oni bili najčešće i u rukovodstvima pojedinih buržoaskih političkih stranaka. Pravoslavni sveštenici bili su u redovima radikala i demokrata, a katolički sveštenici u redovima Hrvatske težačke i Hrvatske pučke stranke. Među sveštenicima bio je posebno politički aktivan župnik Josip Milorad. Kao akti-

van političar koristio je crkvenu propovjedaonicu da kroz propovjedi, uvijeno i dvosmisleno, izlaže svoje političke poglede o raznim političkim i drugim zbivanjima. Svim prisutnim vjernicima bilo je sasvim jasno na šta on aludira u svojim propovjedima, u kojima je bilo dosta vjerske i nacionalne netolerancije, odnosno vjerske i nacionalne isključivosti.

Odlučio sam sa nekim drugovima radnicima da dodjem na ponoćku 24/25. decembra 1924. godine, ne zbog religioznog rituala koji me nije interesirao, već zbog želje da čujem govornjivog Josipa Milorađa i njegovu propovjed, jer su se njegove propovjedi često komentarisale. Tek u crkvi sam primjetio da je došao i Pavo Radan, koji je iz istih razloga, pretpostavljam, došao u crkvu.

Josip Milorađ otpočeo je svoju propovjed u jednom slatkorječivom govoru, punom dvosmislenosti i aluzija. Jedino nije bio dvosmislen kada je napadao komuniste, što je u to vrijeme bilo veoma popularno i od režima podržavano. Napao je komuniste kao bezbožnike, bogohulnike, neprijatelje svih crkvenih i svjetovnih svetinja, rušioce morala itd.

Dok je on govorio Pavo Radan digao je dva prsta i rekao: "Molim za riječ!".

Svi su bili iznenadjeni ovim istupom Pave Radana i okrenuli prema mjestu gdje je on stajao. Istupom je bio iznenadjen i Josip Milorađ. Istovremeno je Pavo Radan krenuo kroz grupe vjernika prema propovjedaonici želeći da odgovori župniku Josipu Milorađu na optužbe koje je župnik izrekao protiv radničke klase i komunista.

Pavo Radan bio je inače osjetljiv na optužbe protiv radnika, koje je emocionalno doživljavao. Međutim, njegova reagovanja nisu bila eksplozivna, već trezvena i verbalna, argumentovana u stavovima. Međutim, kao što se moglo i očekivati, Pavo Radan nije mogao odgovoriti jer su ga još u crkvi zgrabili neki prisutni policajci i agenti, izveli iz crkve i odmah uhapsili pod optužbom da je stvarao nered u crkvi, vredjao bogomolju itsl. Osudjen je zbog ovoga na, koliko se sjećam, mjesec dana zatvora. Kažnjen je, dakle, samo zbog toga što je podignuo dva prsta i zatražio riječ da odgovori župniku na njegova vrijedjanja komunista.

Medjutim, sve ovo nije prošlo bez posljedica. Nekoliko godina iza ovoga nisu držane ponoćke u župnoj crkvi. Mislim da ponoćku nisu zabranile upravne vlasti, već je to bio potez klerikalnih krugova koji su smišljeno željeli da na ovaj način izazovu revolt vjernika.

Ovaj slučaj u datoj konstataciji vezujem za jedan kasniji, koji je također poprimio političke dimenzije, kada su se posljedice sručile na leđa policijskog pristava Rudolfa Angelusa.

Ovog puta stvar je režirao biskup fra Jozo Garić, jedan od glavnih nosilaca katoličkog klerikalizma u Banjoj Luci, koji je najčešće iz pozadine režirao političke istupe kada su u javnosti u prvom planu istupali drugi. U ovom slučaju on je održao propovjed u kome je napao politički režim. Zbog ovog govora upravnik policije u Banjoj Luci, neki Srbin, dao je nalog da se fra Jozo Garić uhapsi. Upravnik policije krenuo je na službeni put određujući Rudolfa Angelusa da bude neposredni izvršilac ovog naloga. Upravnik je sebi potpisao nalog za službeni put samo da tu ne bi bio prisutan prilikom hapšenja jer je dobro znao do kakvih reagovanja ovakav postupak može dovesti. Nalog o privodjenju u Upravu policije biskupa Garića potpisao je Angelus i poslao na izvršenje dvojicu agenata.

Tajnik biskupa, odnosno Biskupije banjalučke, fra Kruno, odmah je stupio u izravnu telefonsku vezu sa papskim nuncijem u Beogradu. Nuncije je odmah intervenisao kod predsjednika jugoslovenske vlade.

Angelus sa agentima ostao je da čeka dok se ovaj razgovor vodio sa Beogradom. Angelus nije znao za ove razgovore jer mu je rečeno da će biskup fra Jozo Garić odmah doći dok se spremi. To njegovo "spremanje" još nije bilo ni završeno, a već je stigao iz Predsjedništva vlade nalog da se hapšenje obustavi. Angelus je odmah bio suspendovan, a za nešto oko mjesec dana kasnije i otpušten iz službe, premda mu je do penzionisanja nedostajalo samo nekoliko mjeseci.

Ovaj postupak crkva je obilno koristila i za klerikalnu kampanju jer se posebno naglašavalo kako politički režim onemogućava djelovanje katoličke crkve.

Svi su se u Banjoj Luci tada čudili kako je Rudolf Angelus mogao tako naivno nasjesti upravniku policije. Angelus je bio poznat kao sposoban čovjek i dobar pravnik.

No, da se vratim na Pavu Radana.

Na dan 1. maja 1928. godine održavana je skupština sindikata u Radničkom domu. Podnosilac jednog referata bio je MILOVAN SANDIĆ, zvani Hajduk, obučarski radnik, član KPJ. Nadimak je dobio po tome što je svojevremeno igrao u nogometnom klubu "Hajduk" u Sarajevu. Drugi referat na ovoj skupštini držao je, koliko se sjećam, Husein-Tutek Jašarević.

Nakon podnesenih referata otvorena je diskusija. PAVO RADAN zatražio je riječ, ali mu je Dušan Balaban nije htio dati. Nastala je graja prisutnih radnika koji su zbog toga glasno protestirali negodujući što predsjedavajući Dušan Balaban spriječava Radana da govori. Balaban je našao izgovor što Pavo Radan nije zvanični sindikalni delegat, a stvarni je razlog bio u tome što se Balaban plašio one istine koju će Pavo Radan reći o prorežimskoj politici Radničke komore i praksi sindikalnog rukovodstva, koje se ne samo ne bori za ekonomske interese radnika, nego i razvodnjava akcije pojedinih podružnica strukovnih sindikata.

Opšti protesti su bili tako energični da je Balaban bio prisiljen da da riječ Pavi Radanu jer je atmosfera bila takva da je moglo doći do prekida rada.

Pavo Radan je u svojoj diskusiji dao političku ocjenu situacije, a posebno rada sindikalnog rukovodstva. Posebno je kritikovao rad Balabana kao povjerenika Radničke komore i njegovu ulogu u spriječavanju razvijanja ekonomske borbe radnika u klasnoj borbi protiv kapitala i eksploatacije. Radan je posebno naglasio da nema nikakvog sistema u sindikalnom radu sa banjalučkim radnicima. Da bi to ilustrirao pokazao je na jedan mehanizam-spravu za kockanje, koja se nalazila u toj prostoriji, rekavši: "Zar je to politički rad sa radnicima?!".

Bio je to jedan aparat za igru. Jednom šipkom za natezanje sa federom izbacivala se kuglica, koja je šetala između prepreka i pojedinih brojeva da bi se konačno zaustavila na jednom broju. Takav je, dakle, bio taj aparat koji je nabavljen "za zabavu" i smješten u društvene prostorije Rad-

ničkog doma.No,bez obzira što je većina igrala samo za kafu,bilo je i takvih koji su se pod vidom "igranja u kafu" ipak kockali i na veće novčane iznose.

Pavo Rađan je opravdano kritikovao takvu organizaciju "društvenog života" u Radničkom domu,koji treba da bude ispunjen sasvim drugim sadržajima,a ne onakvim kakve im je Dušan Balaban dao.

6.april 1977.godine

Banja Luka

_____
(Branko Pajić)

(N a s t a v a k)

PVO RADAN imao je oštećeno jedno oko. Te godine, mislim, još nije bilo povredjeno. Godinama mu se stalno pogoršavao vid. Znam samo da mu je oko povredjeno tokom jednog hapšenja. Mada je imao problema sa vidom njegov rad nije jenjavao. Znajući njegovo zdravstveno stanje, drugovi su pokušavali da mu pomognu oslobadajući ga mnogih zadataka na kojima je on sam želio da radi. On je bio takav čovjek da je cijelog sebe posvetio društvenom radu, zadacima ekonomske i političke borbe radnika. Sa vidom je došao u takvo stanje negdje pred rat da su ga drugovi češće puta morali voditi. Nekako u to vrijeme pred rat provedena je akcija prikupljanja novčanih sredstava radi odlaska u Sovjetski savez na liječenje. Međutim, do njegovog odlaska u Sovjetski savez nije došlo. Vjerovatno je na to uticala politička situacija.

Osim sa Franjom Lastrićem družio se sa PAVOM BAKOVIĆEM, s kojim je najviše i najčešće bio u društvu skoro svakodnevno navraćajući u njegovu radnju. Neko vrijeme Baković je držao obučarsku radnju u dvorištu zgrade Save Miloševića, na ulazu kod slastičarnice "Ninon", gdje je danas zgrada PTT. Poslije je držao radnju na uglu ulice Moše Pijade i Vuka Karadžića, kod nekadašnje zgrade Realne gimnazije. Pavo Baković je bio član KPJ u legalnom periodu. Pretpostavljam da je prestao biti član KPJ, ali ne znam od kada.

ŠPIRU GOJŠINU upoznao sam 1922. godine. Mislim da je prethodne godine došao u Banju Luku, ali u tome nisam sasvim siguran jer je mogao doći u Banju Luku i u samom početku 1922. godine. Došao je iz Sarajeva. Premda je bio tipograf, nije radio u svojoj struci, već u rukovodstvu mjesne organizacije Socijaldemokratske stranke jer im je bila namjera da iskoriste klimu nastalu poslije Obznane i Zakona o zaštiti države, odnosno progon komunista, da bi se politički nametnuli. Njihovo je stranačko rukovodstvo, bez sumnje, smatralo da im je neobično važno da uhvate korijena u Banjoj Luci da bi iz nje mogli lakše djelovati na širem području Bos. krajine.

Međutim, nade su im se izjalovile jer su banjalučki radnici prozreli i Gojšinu i politiku SDS.

U to sam vrijeme već radio u Fabrici duvana. Negdje u ljeto 1923. godine sazvan je jedan zbor monopolskih radnika u podrumskim prostorijama Radničkog doma vezan za akciju monopolskih radnika u Nišu. Oni su nam negdje u januaru ili februaru poslali jedan dopis po sindikalnoj liniji i pitali da li u Fabrici duvana u Banjoj Luci postoji mogućnost da i banjalučki monopolski radnici učestvuju u generalnom štrajku monopolskih radnika ukoliko bi se on zakazao u vezi povišenja najamnine.

U to sam vrijeme bio sekretar sindikalne podružnice monopolskih radnika. Ne sjećam se ko je tada bio predsjednik našeg strukovnog sindikata, ali se sjećam da je blagajnik bila drugarica Janja Jovanović. Radnički povjerenik u to je vrijeme bio neki Kosić, ali i desna ruka direktora Dragaša. On je tada, naime, prorežimski djelovao i minirao sve akcije jačeg sindikalnog organizovanja. Idriz Musić nije bio u sindikalnom rukovodstvu, ali je kao komunist ilegalno radio, ali se javno nije eksponirao jer se na njega sumnjalo da je komunist.

Čim sam dobio ovaj dopis ugrabio sam priliku da se konsultujem sa Idrizom Musićem, a i drugim istaknutijim i naprednijim radnicima: knjigovezac Dujić Nikica, bravari Ivo Veron, Čedo Baničević, Dušan Mačkić, Štefan Kocjančić i Branko Goronja. Od svih ovih radnika jedino je član KPJ do Obznane bio Branko Goronja, ali premda nisu bili članovi KPJ bili su dobri drugovi, poštteni i dosta napredno opredeljeni.

Uzged rečeno, Branko Goronja se pasivizirao poslije Obznane, ali je ostao dosljedan svojim ranijim političkim uvjerenjima. U njega se moglo pouzdati. Na slobodnu teritoriju izašao je 1944. godine.

Mada se moglo očekivati da će kvalifikovani radnici biti klasno svjesni, ipak to uvijek nije bio slučaj. I u vrijeme Austrije i u vrijeme neposredno poslije prvog svjetskog rata kvalifikovani radnici, u dobrom dijelu, bili su u povlašćenom položaju. Tu su razlozi zbog čega u odnosu na broj kvalifikovanih radnika nije među njima bilo članova

Partije u većem broju, u ono vrijeme dok je KPJ legalno djelovala. Vršena je diferencijacija i među radnicima, što je režim svjesno činio. Tako je, naprimjer, postojale posebno odjeljenje za majstore u kantini. Plate su tada isplaćivane dekadno. Majstori su uvijek imali plaćenih tih 10 dana bez obzira da li tada radili ili ne. Osim toga, majstori su imali mjesečno i 500 komada boljih vrsta cigareta, koje su dobivali besplatno.

Nakon konsultovanja o dopisu sindikata iz Niša došli smo do zaključka da se ne bi moglo uču u štrajk u Banjoj Luci iz više razloga. Prvenstveno, za štrajk nisu bile žene radnice jer su se plašile da ne izgube posao. Velika ponuda nezaposlene ženske radne snage uticala je na njihovo opredeljenje. U to je vrijeme bila i velika ponuda nezaposlene i muške radne snage, ne samo iz Banje Luke, nego i sa šireg gravitirajućeg područja. S druge strane, za štrajk nisu bili zainteresirani bolje plaćeni kvalifikovani radnici. Cijeli sklop tih okolnosti mogao je dovesti do neuspjeha štrajka i do neželjenih posljedica za dalji politički i sindikalni rad.

U tom smislu odgovorio sam u Niš. Međutim, neko je o svim tim povjerljivim razgovorima dojavio direktoru. On je pozvao par starijih radnika i rekao: "Zar vas nije sramota da vas vodi jedan balava?!", aludirajući na mene i na moju funkciju sekretara podružnice sindikata. Sve je to bila uvertira mog kasnijeg otpuštanja sa posla.

No, da se vratim na sindikalnu skupštinu u Radničkom domu koju sam ranije spomenuo, a koja je uslijedila poslije ovih razmatranja mogućnosti štrajka u Fabrici duvana. Uvijek u ovakvim situacijama kada su bili na tapetu ekonomski zahtjevi radnika i kada se razmatrala mogućnost organiziranja štrajka, pojavljivali su se banjalučki "sindikalisti" koji su sa svđjim kompromisima išli na ruku kapitalu i kapitalističkim interesima i sprečavali oblike ekonomske borbe radnika. Takvi su bili i Špiro Gojšina, i Dušan Balaban, i mnogi drugi regormisti, koje smo u Banjoj Luci znali kao demagoge, frazere i režimske ljude.

Na ovom skupu predloženi su neki zaključci kompromisne prirode u duhu režimske politike Špire Gojšine. Unatoč

upozorenja Idriza Musića da budem oprezan, nisam mogao da se suzdržim a da ne reagujem jer sam prozreo namjere Gojšine da razvodni suštinu problema. U diskusiji sam otvoreno rekao s kojim se zaključcima skupštine nisam slagao i zbog čega. Jedna grupa radnika me je podržala. Međutim, malo nas je bilo i predloženi su zaključci usvojeni.

Neposredno poslije završetka ove skupštine Špiro Gojšina mi je zabranio da se pojavljujem u Radničkom domu prišivši mi etiketu "šofera komunizma". Ne sjećam se šta sam mu odgovorio, ali mu nisam ostao dužan.

Nisam više dolazio u Radnički dom sve do 1927. god. Došao sam tek onda kada su organizirani prvi sastanci vezani za formiranje radničkog kulturno prosvjetnog društva.

Špiro Gojšina oženio se u Banjoj Luci s Marom Petković, službenicom u Pošti, mislim 1924. godine. Poslije ženidbe otišao je u Zagreb, gdje je radio u Središnjem uredu za osiguranje radnika. Od nekih Banjalučana sam 1928. godine čuo da još radi u toj ustanovi. Ponovo smo se sreli, ali tek poslije drugog svjetskog rata, mislim 1961. godine. Nije me prepoznao, ali se potom prisjetio: "Izgleda da smo imali neki sukob u sindikatu?".

Negdje u avgustu ili septembru 1923. godine došao je u fabriku Štefko Martak, vraćajući se iz mornarice. Došao je, dakle, par mjeseci prije mog otpuštanja sa posla. Za politički rad među monopolskim radnicima ima, sigurno, velike zasluge. Svojom političkom zrelošću uticao je sigurno na razvijanje sindikalnog rada među monopolskim radnicima.

U vrijeme Obznane kada je zapečaćena i zaplenjena partijska arhiva, a i odnesena partijska zastava u upravu policije, da bi se sačuvala imovina Radničke konzumne zadruge, jer se s opravdanjem očekivalo da će i tu biti vršene zaplijene, roba se sklanjala po privatnim kućama kod članova zadruge uz odgovarajuću evidenciju o pohranjenosti. To dislociranje robe iz Radničke konzumne zadruge, koju su vodili banjalučki komunisti, bio je rezultat očekivanja komunista da predstoji dugotrajna hajka na komuniste i zabrana njihove aktivnosti. Pretpostavljalo se da će policija zaplijeniti

i imovinu Radničke konzumne zadruge jer je i sama vlast znala da u njoj rade i da je vode komunisti. Pretpostavke su se obistinile jer je policija došla i izvršila zaplijenu imovine, ali je veći dio već bio sklonjen kod komunista ili simpatizera i kasnije korišćen za pružanje materijalne pomoći porodicama uhapšenih komunista.

Ova imovina Radničke konzumne zadruge koja je bila sklonjena po privatnim kućama nije bila pronadjena od strane policije, izuzev male količine koja je bila sklonjena u kući Jakova Lastrića.

Možda je bila greška što se dio te imovine pohranio u kući Lastrića, ali vjerujem da je to učinjeno jer je on u 1921. godini uživao poslanički imunitet sve do donošenja Zakona o zaštiti države početkom avgusta iste godine.

Poslije Obznane izvršen je napad na kuću JAKOVA LASTRIĆA i stan profesora SREĆKA DŽAMONJE. U antikomunističkoj histeriji, koju su raspirivali naročito srpski nacionalisti predvođeni braćom Simom i Savom Davidovićem, porazbijani su prozori i demolirane zgrade sa namještajem u njima.

Ova dvojica bila su rođjena braća dr Zarije i kantinera u Pilani Vase Davidovića. Zarije i Vaso nisu bili nacionalisti i nisu se pačali u politiku. Nasuprot njima Sime i Savo ističu se po svom velikosrpstvu. Interesantno je, kao jedan manje značajan detalj, da Savo Davidović radi kao kurir u OUZOR-u u vrijeme kad je poslije povratka iz Beča Jakov Lastrić postao upravnik. Na njihov račun zbijale su se šale među građanima jer je Savo Davidović udario Jakova Lastrića u željezničkoj restoraciji i ozbiljno ga ozljedio, onoga ko će mu kasnije postati rukovodilac.

Jakov Lastrić bio je dobar organizator, što je manifestovao još u vrijeme legalnog djelovanja KPJ. Svoje organizatorske sposobnosti pokazao je poslije povratka iz Beča kad je izabran za upravnika OUZOR-a u Banjoj Luci. Isto tako, pokazao je vještinu i u finansijskim poslovima. Kada je Gradska opština došla u tešku situaciju zbog zaduživanja iznad mogućnosti finansijskog pokrića, njemu su povjerili da kao jedan od dvojice podnačelnika popravi opštinski budžet. On je

za samo jednu godinu popravio stanje, odnosno sanirao gubitke. Dužnost podnačelnika vršio je u popodnevnim časovima, dok je prije podne radio kao upravnik OUZOR-a. Na toj dužnosti podnačelnika on je ostao sve do izbora Hamdije Afgana za gradonačelnika. Tada je zahvalio na dužnosti jer nije htio s njim da saradjuje, što je otvoreno govorio.

Do njegovog postavljenja za podnačelnika Gradske opštine građani uopšte nisu plaćali upotrebu gradske kanalizacije i upotrebu vode iz javnih česmi u onim ulicama gdje je uvedena vodovodna mreža. Na njegovu inicijativu donesena je odluka da se plaća upotreba vode i kanalizacije. Stvorio je prihode Gradskoj opštini udarajući po džepu one koji nisu uveli kanalizaciju ili vodovod, a imali su prilike i mogućnosti da uvedu. Morali su plaćati vodu i kanalizaciju u paušalnom iznosu bez obzira da li koristili kanalizaciju ili vodovod. Na njegovu inicijativu oni koji su uveli kanalizaciju morali su uvesti i vodovod; uvođenje samo vodovoda ili kanalizacije nije se dozvoljavalo. Tako je stvorio nove prihode opštini.

Isto tako, smanjene su plate višim službenicima i činovnicima, na što su ovi bili ogorčeni, ali nije dozvolio da se smanje plate radnicima koji su radili u određenim službama koje je finansirala Gradska opština. Lično je intervenisao u onim slučajevima kad su činovnici u gradskoj opštini nastojali da svima linearno skinu plate.

Teško je dati ocjenu o njegovom ponašanju kada je prestao biti član KPJ po povratku iz Beča. Moj je utisak da se odvojio od Partije u smislu pasiviziranja i neinteresovanja za politiku.

Radničku zastavu koja je bila zaplenjena u vrijeme Obznane i potom bila u sobi kaznenog referenta Hasića u Upravi policije, ponovo sam vidio u Radničkom domu tek 1927. godine. Naime, kada je umro Albert Toma, sekretar Medjunarodne konfederacije rada u Hagu, Dušan Balaban je najjeravao da na zgradi Radničkog doma izvjesi samo crnu zastavu. Tada su radnici, sindikalni aktivisti, a isto tako i Jakov Lastrić, izvršili pritisak na Balabana da se izvjesi radnička zastava jer se radi o radničkom sindikalnom lideru. Tako je i došlo do

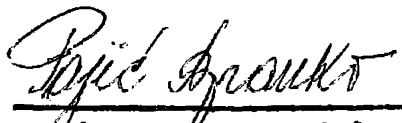
toga da se istakne radnička zastava sa crnim florom na njoj. Međutim, ona je ostala izvješena samo jedan dan pa je opet isčezla, odnosno vratila u Upravu policije. Dušan Balaban je zastavu dobio iz Uprave policije sebe radi jer se plašio da već svoj poljuljani autoritet ne sruši, a to je bilo i u interesu upravnih vlasti jer im je takav čovjek kao što je Dušan Balaban bio potreban.

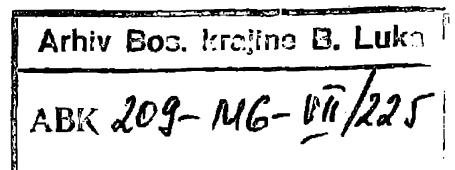
Albert Toma je u vrijeme svoje posjete Jugoslaviji bio i u Banjoj Luci.

Sindikalni rad aktivizirao se od 1932/33. godine, ali je najplodnija i najefikasnija aktivnost bila od ljeta 1934. godine. Taj se rad intenzivirao u 1935. godini kada djelatnost KAB-a unosi novu klimu u banjalučki politički život. U toj godini organizirana je akcija za proširenje Radničkog doma. Gradjevinski radnici organizirali su akciju dobrovoljne gradnje u podizanju temelja za dodatni trakt s kojim bi se proširila sala. Predvođeni Pavom Radanom radili su Franjo Lastrić, Mato Jurić (zvani Likota) i drugi, ali su nakon podizanja temelja vlasti zabranile dalju gradnju jer, navodno, nije bilo potrebnih dokumenata, projekta i dozvola. Sve je to bio izgovor da se onemogući dalja gradnja.

Vjerujem da je u tome imao umješane prste i Dušan Balaban jer se uplašio da ne bude potpuno potisnut i pored podrške koju mu je davala upravna vlast.

8. april 1977. godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

Branko Pajić : Sjećanje na neke
banjalučke komuniste starije
generacije.-

(N a s t a v a k)

Maslo Idriz bio je politički veoma aktivan, posebno na sindikalnom polju. U periodu 1934-1936. godine, prije nego što je u septembru 1936. uhapšen i osuđen na robiju, dolazio je k meni u radionicu u Gradskom vodovodu da bi na tokarskom stroju nešto obradio. Radio je privatno jer nije mogao dobiti namještenje. Bili su sve to sitni poslovi, neke mehaničke ili bravarske popravke, koje su mu tek omogućavale da sa povremenim prihodima održava egzistenciju.

Za razliku od Franje Sarafina, ~~ima~~ Jakob Šmit bio je povučeniji po prirodi i u razgovoru dosta rezervisan. Stalno namještenje dobio je u Pilani, gdje je i uhapšen 1936. Mislim da se poslije povratka s robije nije vraćao u Banju Luku; bar ja ga nisam više vidio.

Sjećam se da se tridesetih godina u povjerenju pričalo da je na IV Kongres KPJ u Drezden trebalo da ide Idriz Musić, ali je izabran Avdo Čardžić. Medjutim, ja ne znam da li je ovo tačno ili ne. Možda je Idriz Musić intimno gajip nadu da on bude delegat.

Znam da je Musić radio u Fabrici duvana i da je poslije otpuštanja sa posla otvorio malu zanatsku obučarsku radnju u jednom ćepenk u kod Ferhadije između ugla Milića ulice i kiraethane (muslimanske čitaonice). Bilo je to negdje 1928. godine. Kad su ti ćepenci srušeni pri asfaltiranju ulice 1930/31. godine, Musić je preselio radnju na drugo mjesto.

Nekako u to vrijeme asfaltiranja ulica 1930/31. godine, najvjerovatnije u toku priprema građnje 1930. godine, susreo sam Edu Kunšteka kod Radničkog doma (ugao Pelagićeve i fra Grge Martića). Bilo je negdje oko pola noći kada sam sa radnicima popravljao hidrant. Naišao je Edo Kunštek, zastao i upitao za poslove. Poznavali smo se od ranije jer sam dolazio kod njegovog oca Antona Kunšteka. Tu sam u blizini svojevremeno radio kad sam bio zaposlen kod Čengića, čija je rad-

nja bila na uglu preko puta Radničkog doma odmah uz zgradu Božića (u kojoj je Čengić imao radnju), na suprotnoj strani ulice Pelagića gdje se ona siječe sa ulicom fra Grge Martića.

Edo Kunštek me je upitao kakva je to eksploatacija radničke klase da se i po noći radi. Pošto sam bio u rupi, odnosno otvoru za vodovod, upitao me je da li bih mogao izaći da malo porazgovaramo. Pričekao me je jedno desetak minuta dok završim započete poslove na hidrantu. Dva radnika koja su sa mnom radila ostala su da završavaju poslove, a ja sam sa Edom krenuo u stolarsku radionu njegovog oca. Sišli smo u podrumski prostor gdje smo mogli nesmetano razgovarati. Edo se interesirao za rad u opštinskoj vodovodnoj radionici. Sve ga je interesiralo: kako smo plaćeni, radno vrijeme, uslovi rada, kako se izvršavaju obaveze prema radnicima itd. Tražio je, takođe, izvještaj. Informisao sam ga da imamo ugovor sa Gradskom opštinom s važnošću od godinu dana. Uzgred da napomenom, mislim da je tada u cijeloj opštini samo vodovodna radiona uspjela da zaključi kolektivni ugovor sa radnicima.

Objasnio sam mu i aktivnost radnika koji su bili vezani za rad u sindikatu, klubu "Borac" i RKD "Pelagić".

Edo se interesirao i za rad moje sindikalne podružnice. U to je vrijeme, naime, postojala podružnica Saveza metal-
skih radnika u kojoj su bili oni radnici koji su bili zaposleni kod privatnika. Ja sam jedno vrijeme bio sekretar i blagajnik ove Podružnice (u periodu 1927-1934. godine u nekoliko navrata). Godine 1934. ova je Podružnica spojena sa podružnicom industrijskih radnika. Mislim da je do ove fazi u jedinstvenu podružnicu Saveza metal-
skih radnika došlo u jesen 1934.

Edo Kunštek me je tada otvoreno upitao da li sam član KPJ. Odgovorio sam mu da sam primljen za člana KPJ 1920. godine i da se članom Partije smatram i dalje. Rekao mi je da treba da se povežem sa članovima KPJ.

- S kime ću se povezati, bilo je moje pitanje.

- Ne vodi brige, neko će tebi u vezi ovoga sigurno doći.

Ubrzo smo se rastali. Više se nismo vidjeli. Razgovor je dugo trajao, skoro dva sata. Razgovarali smo o svemu, pa i o političkoj situaciji. Pitao me je i šta čitam.

Sindikalna podružnica metal-
skih radnika zaposle-

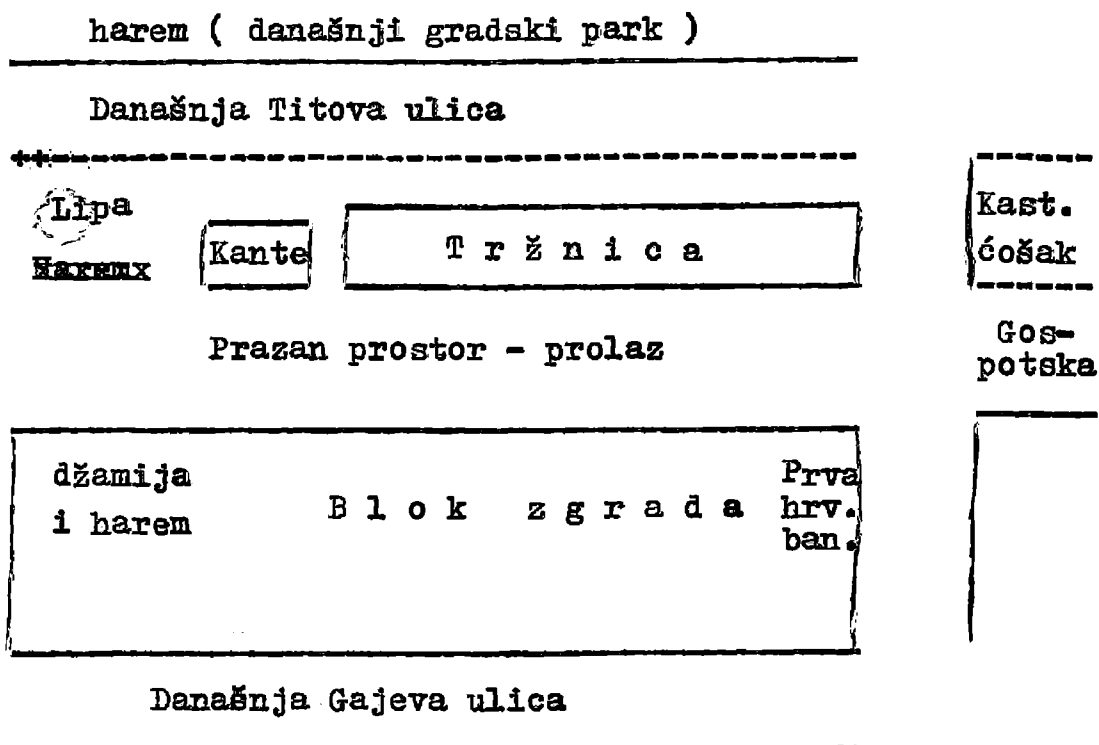
nih kod privatnih poslodavaca imala je jedno desetak članova. Inicijativom njenih članova osnovana je krajem 1932. godine Bravarsko mehaničarska zadruga. U njoj su bili Milan Jovanović i Adolf Marković. Milan Jovanović bio je neko vrijeme i predsjednik naše podružnice. Poslije je otišao u Nižu poljoprivrednu školu, gdje je radio kao majstor u školskoj ekonomiji. Adolf Marković otvorio je svoju privatnu radnju, a Anton Šimš otišao je na rad u željeznicu. Mislim da ova zadruga nije opstala ni godinu dana.

Postojala je i Obučarska zadruga, koja je bila smještena u kući Radulovića na Kastelovom čošku, ali na strani Gospodske ulice. Do ove združne obučarske radionice držao je špecerajsku radnju Uroš Stefanović. Na suprotnoj strani ulice držao je lokal-gostionicu Risto Stefanović.

Nok je obučarska zadruga postojala orila se iz nje pjesma radnika. Preko puta nje, do lokala Riste Stefanovića, imao je obučarsku radnju Stevo Čelik, najveći protivnik ove obučarske zadruge. Pričalo se da je njegovom intervencijom došlo do zatvaranja ove zadruge. Međutim, lično mi nije poznato koji su razlozi doveli do zabrane rada. Znam da je imala posla i da su u njoj radili vrsni obučarski majstori. Prema tome, ona nije zatvorena iz ekonomskih razloga, već je najvjerojatnije zabranjena, a za to su se mogli pronaći neki formalni razlozi. Posebno je značajno da je ova zadruga od svog osnivanja 1932. godine zapošljavala nezaposlene obučare, a takvih je bilo mnogo.

Anton David bio je član Partije u njenom legalnom periodu, pa čak je bio i u partijskom rukovodstvu. Inače je bio ratni invalid iz prvog svjetskog rata. Nije imao jednu nogu i nosio je protezu. Po godinama bio je stariji od Franje Davida, koji je radio u Direkciji Željeznica. Anton je imao malu zanatsku radnju negdje pri kraju neke vrste robne tržnice (pored koje je bila montažna baraka brusača Feliksa Kante-a), koja je bila smještena na današnjem šetalištu između Kastelovog čoška i današnjeg Palasa. Ova je tzv. tržnica bila od vremena Austrije sve do 1928. godine, kada je došlo do rušenja zgrada na tom prostoru. Ta je tržnica bila odmah do glavne ulice, od koje ju je razdvajao

jarak, koji je smrdio od otpadaka koji se iz mesarnica sli-
vao. Taj je prostor ovako izgledao.

Iz pravca Gospodske ulice ulazilo se u prostor ove robne tržnice u kojoj su bile radnje poredane jedna do druge i prema tom prolazu.

Iz Gajeve ulice vodile su kamene stepenice na govornicu. Tamo su današnje stepenice Tržnice, ali od betona. Isak Poljokan podigao je zgradu preko puta džamije negdje 1914. godine sa betonskim stepeništem koje su vodile u prizemne prostorije i dalje na ulicu. U toj zgradi biće Radnički dom 1919. godine. Između ove novopodignute zgrade i stare zgrade Isaka Poljokana na samom uglu ulice, preko puta lipe, u dvorišnom dijelu bila je stanbena zgrada sa kapijom do ulice, u kojoj je bilo Hrvatsko pjevačko društvo "Nada" do 1918. godine.

Limar Lovro Vujić bio je također član KPJ. Radio je u Fabrici duvana do poslije Obznane.

9. maj 1977. godine

Banja Luka

_____
(Branko Pajić)

Memoarska gradja.Sjećanja
BRANKA PAJICA: Sjećanje na
neke banjalučke komuniste
starije generacije.-

(N a s t a v a k)

MARKO JURIĆ zvani LIKOTA bio je po zanimanju zidar. Bio je član Socijaldemokratske stranke u predratnom vremenu i sindikalni aktivista.U legalnom periodu bio je član SRPJ(k), odnosno KPJ.Poslije Obznane povukao se iz političkog rada,ali je ostao aktivista medju gradjevinskim radnicima.

DUŠAN SPASOJEVIĆ bio je takodje član KPJ i član partijskog rukovodstva u legalnom periodu.Po zanimanju je bio farbarski radnik,odnosno soboslikar.Pasivizirao se kasnije u političkom radu,ali je ostao vjeran političkim principima.Posebno je osudjivao velikosrpska ponašanja koja su se razbukta- vala u prvim godinama poslije Obznane.Radio je na željeznici sve do 1941.godine.

FRANJO LASTRIĆ bio je po zanimanju zidar.Kao član KPJ bio je veoma aktivan u legalnom periodu.Bio je drug i prijatelj Pave Radana s kojim se i kretao u društvu.U nastupima je bio energičan.Na jednoj zabavi u Predgradju poslije Obznane na njega i Pavu Radana napali su zvonaši i fizički ga povredili.Mada su njih dvojica bili povredjeni,policijska uprava je njih osudila,a ne zvonaše.

PERO BAVELJA još u vrijeme velikog štrajka u Pilani 1920.godine prišao je zvonašima,mada je prije toga bio član KPJ.U to je vrijeme prišao zvonašima i SIMO RAŽIĆ.Zvonaši su imali svoje sjedište u privatnoj goštionici "Triglav",koja je i u toku prvog svjetskog rata bila vlasništvo nekog Vlahovića. Nalazila se na početku Grobljanske ulice s desne strane ulice idući od ulice Rade Ličine.Poslije donošenja Obznane sjedište zvonaša preneseno je u kuću Mirkovića u Titovoj ulici,preko puta Glavne pošte,u zgradi gdje je danas mlječni restoran. Zvonaši su svoje sjedište preneli u Radnički dom kada su Dušan Balaban i Špiro Gojšina uz pomoć režima zauzeli dominirajuće pozicije u reformističkim sindikatima,odnosno njihovim podružnicama u Banjoj Luci.

ALOJZ BERTOTI bio je zidar. Radio je kod raznih preduzimača, ali najviše kod Soravije. Neko vrijeme radio je kao fizički radnik u Gradskoj opštini. Politički i sindikalno bio je aktivan do Obznane, ali se poslije sasvim pasivizirao.

Postojao je u Banjoj Luci neki DESPOTOVIĆ, koji je radio kao radnik u rudniku Lauš. Bio je član KPJ. Inače je rodom iz Srbije. Nije ništa u rodu mom očuhu.

SLAVKO FRANJIĆ bio je pekar. Prije prvog svjetskog rata radio je neko vrijeme kod vojske. Zatim je otvorio svoju samostalnu pekarsku radnju, koja se nalazila na uglu ulice fra Grge Martića i Jukića, na mjestu gdje se danas nalazi montažna zgrada prodavnice auto dijelova. Tu se ranije nalazio podrum za vino Jove Misite, koji je u Banju Luku došao iz Mostara. Kada je Misita za vrijeme rata od austrougarskih vlasti uhapšen i deportovan u logor, prostorije je preuzeo Slavko Franjić i tu otvorio pekaru. Slavko je bio sin Marije Franjić, gradske babice. Stanovala je u ulici fra Grge Martića između Bijelih časnih sestara i zgrade Grünfelda. Tu se nalazila stara bosanska zgrada na sprat. Kasnije je na tom mjestu podignuta grkokatolička crkva. Slavko Franjić pasivizirao se i politički i sindikalno poslije Obznane.

SAVO NOVAKOVIĆ bavio se trgovinom. Imao je "svaštarsku" radnju neposredno uz radnju Salomona Haima Poljokana, u kući u kojoj je Jevrejin BUKUS imao manufakturnu radnju. Savo se politički i sindikalno pasivizirao kao i mnogi drugi. Kada je 1931. godine otvoren gradski park, u njemu je u paviljonu Savo držao kafanu. Poslije otvaranja autotransportnog preduzeća Miloša Šaina, Savo Novaković je prešao kod njega i obavljao administrativne poslove. Tu je ostao sve do drugog svjetskog rata. Nije mi poznato šta je kasnije s njim bilo.

PAVO BAKOVIĆ bio je član KPJ u legalnom periodu. Imao je svoju malu obučarsku radnju. Kod njega je između dva svjetska rata često dolazio Pavo Radan. Ostao je vjeran Partiji, ali se i on pasivizirao. Međutim, u njega se uvijek moglo pouzdati.

MATO GORETA bio je krojač. Poslije Obznane otišao je u Split. Nije mi poznato njegovo kasnije političko angažovanje i držanje. Poznato mi je samo njegovo aktivno političko djelovanje u legalnom periodu rada KPJ.

LAZAR VIŠEKRUNA bio je član SDS, a potom SRPJ(k), odnosno KPJ u legalnom periodu. Kasnije je bio službenik u građevinskoj sekciji. Šef mu je bio ing Žarko Malić. Poslije Obznane radio je kao član u režimskim organizacijama i društvima.

MARKO ANDRIJEVIĆ bio je tipograf u Štampariji Fon i Grgić, koja se nalazila u Gospodskoj ulici, u uskoj zgradi između špecerajske radnje Šaškina i bivše Divjakove radnje auto dijelova i tehničkih potrepština (današnja knjižara "V. Masleša; prije Divjaka tu je bila manufakturna radnja koja je nosila ime "Dobro srce").

ANTON DURN bio je strojovodja na željeznici, kao i njegov brat RUDOLF DURN. Stanovali su u naselju željezničara u Predgradju. Rudolf Durn oženio je sestru strojovodje JOZE KATUŠIĆA. Imali su i brata IVANA, koga i još jednog, čijeg imena ne znam, ne poznajem. Znam samo da su Anton i Rudolf bili članovi KPJ, ali su se potpuno pasivizirali.

JOSIP IPOLD bio je bravar i limar. Imao je kuću u današnjoj ulici Pave Radana, ali je ta kuća srušena. Radio je kao privatni zanatlija pogadjajući bravarske i limarske poslove. Neko vrijeme radio je i na željeznici u Predgradju, a i u Pilani "Bosna-boa". I on je bio nekada član KPJ, ali se pasivizirao kao i ŠTOLBA, koji je radio u Ortopedskom zavodu, na željeznici i u Pilani. I on je bio bravar i limar.

SIMO RADULOVIĆ bio je remenar. Radio je u Fabrici duvana, ali se politički i sindikalno pasivizirao.

ZVONKO ČENGIĆ radio je kao bravar u Fabrici duvana, ali je poslije radio u radionici svog oca FRANJE ČENGIĆA. Zvonko je nekada bio član KPJ, ali se i on pasivizirao, bolje rečeno odvojio od sindikalnog rada. Njegova žena, Jurjevička prije udaje, za vrijeme drugog svjetskog rata prišla je ustaškom pokretu. O njima sam i ranije govorio.

BRANKO GORONJA bio je mašinbravar u Fabrici duvana. Politički se pasivizirao, ali je i dalje bio sindikalno aktivan. Bio je među osnivačima radničkog nogometnog kluba "Vrbas", prethodnika RNK "Borac". Kasnije je bio član "Borca" i "Pelađića". Dolazio je na sindikalne skupštine i učestvovao u sindikalnim akcijama. U toku drugog svjetskog rata, septembra 1944., izašao je na oslobođenu teritoriju.

PERO ČORKOVIĆ bio je ložač u Fabrici duvana. Mada je ranije bio član KPJ, poslije Obznane nije imao baš dolično držanje. Pošto sam i sam neko vrijeme radio u Fabrici duvana imao sam prilike da ga bolje upoznam. Javljao je direktoru kad je ko od nas iz odeljenja za cigarete donosio cigarete ostalim radnicima. Kao doušnik to je zapisivao i javljao direktoru. Svi smo ga smatrali beskičmenjakom i ulizicom.

DJORDJE STIJAČIĆ bio je nadzornik odljenja magacina u Fabrici duvana. Njegov sin oženio je Mirjanu Nešić, kćerku komuniste Steve Nešića. Djordje je umro u Beogradu poslije drugog svjetskog rata. I on se poslije Obznane potpuno politički i sindikalno pasivizirao.

AMALIJA STIPANČIĆ bila je radnica na stroju za proizvodnju cigareta u Fabrici duvana. Imala je brata obučara, takođe člana KPJ u legalnom periodu. Politički se pasivizirala, ali je bila uključena u sindikalni rad, bar koliko je meni poznato u periodu 1922-1923. MARKO STIPANČIĆ biš je član KPJ u legalnom periodu, ali se kao i mnogi drugi pasivizirao.

BRANKO KOVAČEVIĆ, zvani FRANCUS, po zanimanju je bio bravar. Prvi mu je nadimak bio Cigo, ali je dobio drugi nadimak poslije povratka iz Francuske, gdje je otišao na rad prije 1929. godine. Poslije atentata na kralja Aleksandra u Marseju 1934. godine protjeran je iz Francuske jer je tamo bio politički i sindikalno aktivan. Koliko se sjećam, radio je u Pilani i u Fabrici duvana. Stanovao je u Bojića hanu. Koliko sam čuo, streljan je od ustaša 1941. godine.

NIKOLA KLIKIĆ bio je bravar. Rodjak je BRANKU GORONJI, ali mi nije poznato po kojoj liniji. Radio je u Ortopedskom zavodu u Trapistima, potom u Pilani i na željeznici. I on se poslije pasivizirao.

BOŠKO PANIĆ, zvani NOSARA, postao je član KPJ iz karijističkih razloga, ali je već u legalnom periodu od Partije otpao. Kao šovinista postao je SRNAO-vac. Svima je bio poznat kao bukač i podao čovjek. Radio je kao bravar u rudniku Lauš, Pilani i na željeznici. Nigdje nije bio rado viđen, ali mu je zaštitnik bio radikal Kosta Majkić.

TOMO KOZLIK bio je po zanimanju stolar. Bio je u rukovodstvu Radničke konzumne i produktivne zadruge u vrijeme legalnog rada Partije. Tada je bio veoma aktivan i politički i

sindikavno, ali se kasnije potpuno pasivizirao.

ANTO i MARKO ANDRIJEVIĆ, braća. Anto je radio kao stolar. Potpuno se pasivizirao.

KARLO HORAČEK poslije Obznane prestao je biti član KPJ, ali je i dalje bio sindikalno veoma aktivan. U Pilani je radio kao ložać kotlovskih postrojenja.

FRANJO ŠUSTER bio je strojar na parnim turbinama u rudniku Lauš. Zvali su ga ŠUCO. Ostao je aktivan u sindikalnom radu. Aktivan je bio u Sokolu. U govoru je malo mucao.

DUŠAN BOŠKOVIĆ radio je kao kafedžija. Držao je jednu malu kafanu u kući Čejvana iznad Tržnice.

LUDVIG DOVRTEL bio je civilni i vojni krojač. Imao je i svoju privatnu krojačku radnju u kući Mladena Čurčije, u današnjoj ulici S. Šolaje, gdje je danas pekara Insanića. Ovu staru pekaru od Čurčije je kupio Avdalović. Tu uz ulaz u haustor prema pekari imao je Dovrtel radnju. Dovrtel se poslije Obznane u svemu pasivizirao.

MARIJAN PAŠALIĆ bio je također krojač. Poslije Obznane orijentisao se na rad u hrvatskim nacionalnim društvima: Pjevačkom društvu "Nada" i Hrvatskom sokolu.

LAZAR MILAŠINOVIĆ bio je krojač. Stanovao je negdje preko Vrbasa. Volio je piti.

KOSTA-KOJO MARČETIĆ bio je također krojač. Bio je jedan od najaktivnijih članova Socijaldemokratske stranke za vrijeme Austrougarske. Bio je i u rukovodstvima SDS prije prvog svjetskog rata. Zatim je bio član KPJ. Međutim, poslije Obznane i on se i politički i sindikalno pasivizirao. Stanovao je u Beogradskoj ulici kod Klauonice.

HINKO HRUBI bio je po zanimanju urar. Poslije Obznane on se potpuno pasivizirao i posvetio samo svom zanatu. Plašio se da ga režim ne protjera. Za vrijeme stare Jugoslavije imao je ovlašćenje od Gradske opštine da vrši navijanje javnih časovnika u gradu. Javni časovnici postojali su još za vrijeme austrougarske uprave: 1) na zgradi željezničke stanice u gradu (radio je do 1945. godine); 2) na zgradi Komande vojnog područja (zgrada Arhiva danas; sat je radio do za vrijeme drugog svjetskog rata) i 3) na Biskupovoj crkvi. Postojao je i sat na Slat kuli, koji je štelovao Semiz.

Ovaj sat radio je još od turskog vremena i po njemu označavao vrijeme. U zavisnosti od godišnjeg doba, časovi su se od srednjoevropskog vremena razlikovali i po par sati.

Uzgređ rečeno, do prvog svjetskog rata imao je urarsku radnju u Gospodskoj ulici Moric Gotlib. On je postavio javni reklamni sat, ali je njegova radnja izgorila 1912. godine. Moric Gotlib bio je ovlašćen za kontrolu i regulaciju željezničkih satova na pruzi Banja Luka - Dobrljin. Radnju je poslije požara obnovio. Mislim, poslije prvog svjetskog rata on je otišao iz Banje Luke.

Za vrijeme stare Jugoslavije Arom A. Salom stavio je javni časovnik iznad svoje radnje, ali ga je ubrzo skinuo jer je morao plaćati porez na ovaj sat. Sat je skinut, a da gotovo nije ni prohodao. Jedini novi časovnik koji je postavljen za vrijeme stare Jugoslavije i koji je nastavio da radi bio je onaj koji je postavljen na novu pravoslavnu crkvu na današnjem Trgu žrtva fašizma.

Medju politički veoma naprednim ljudima bio je i BOHUMIL ŠEBOR, otac HINKA ŠEBORA, radio je u Sreskoj bolesničkoj blagajni i bio upravnik Bolnice. Umro je 1922. godine. Bohumil je bio član Socijaldemokratske stranke i bio istaknuti aktivista kao i MARTIN ZRELEC. Njegov sin BOHUMIL-Boko Šebor radio je kao rudarski radnik i bio član KPJ, ali se poslije Obznane pasivizirao.

KARLO CIH (Zich), bio je po nacionalnosti Čeh. Radio je u rudniku Lauš, a 1922. godine u Fabrici duvana, ali je nakon par mjeseci otišao na rad u Fabricu vagona u Slavonskom Brodu. Bio je istaknuti član SDS, a potom i KPJ. Isticao se svojom revolucionarnošću nastavljajući da djeluje i poslije Obznane, ne samo na sindikalnom polju, nego i politički. Zbog progona komunista morao je da se skloni iz Banje Luke. Otišao je u Sl. Brod i pretpostavljam, sudeći prema njegovoj revolucionarnosti u Banjoj Luci, da je i tamo nastavio sa političkim radom.

NIKOLA DUJIĆ radio je u Fabrici duvana kao knjigovezac i u kartonaži. Bio je sindikalno i politički aktivan medju monopolskim radnicima u periodu 1922-1923. godine. Otišao je u Zagreb oko 1924. godine i više se nije vraćao u Banju Luku.

JOZO MAMENICA radio je kao gradski kočijaš. Radio je i u Pilani. Otišao je u Okučane prije 1935. godine.

ANTON GEVERT radio je u Pilani kao bruslač. Radio je zajedno sa braćom REŽAK, bruslačima testera. Ne znam šta je bilo s njim poslije 1921. godine. Vidio sam ga u Sarajevu 1947. godine, kada mi je rekao da je radio u Pilani u Hadžićima kod Sarajeva.

ANTON DUNKL bio je mašinbravar u Pilani. Njegov otac bio je poslovođa bravarije. I Anton se kasnije pasivizirao.

PINKAS HALPER došao je iz Sarajeva u Banju Luku 1914. godine. Po zanimanju je bio pekar. Držao je pekaru Mocnaja uz kuću Mirkovića apoteke u Gospodskoj ulici, ali na suprotnoj strani sa izlazom na današnju Titovu ulicu (preko puta današnje Centralne pošte).

JOVAN-Jovo KOJIĆ bio je pekarski radnik. Radio je kod raznih poslodavaca: Gotovca, Ćurčića i Alije Kuduzovića na Haništu. Poslije Obznane i on se pasivizirao. Uzgred rečeno, poslije Pinkas Halpera pekaru je preuzeo Milan Gotovac.

STONE GAJIĆ bio je šuckor za vrijeme prvog svjetskog rata. Poslije rata prišao je komunistima. Po zanimanju je bio krojač, ali se potom posvetio plesu. Postao je poznati učitelj igranja, odnosno plesa. Držao je kurseve plesa ne samo u Banjoj Luci, nego i u cijeloj Jugoslaviji. Bio je i veoma vrstan krojač, specijalista za izradu hlača i prsluka. Uvijek se lijepo nosio i imao uglađeno držanje.

STEVO PETKOVIĆ protjeran je poslije Obznane u Bos. Krupu. Po zanimanju bio je krojač. Pred drugi svjetski rat došao je u Banju Luku, ali su ga poslije uspostavljanja NDH ustaše zaklali sa cijelom porodicom. Ostao je živ samo sin Mirko, danas nastavnik.

DANILO-Dane REPAC bio je krojač kod Save Miloševića. Zajedno je sa KOJOM MARČETIĆEM aktivno radio u SDS, a potom u SRPJ(k). Kasnije se pasivizirao.

SAVO i DUŠAN TEŠANOVIĆ bili su braća. Poslije Obznane prišli su nacionalistima. Prišli su prvo zvonarima. Obojica su potom došli na zao glas zbog djelovanja u organizaciji SRNAO kao batinaši.

IZIDOR LIHTENŠTAJN, krojački radnik. Njegov otac držao je kafanu. Izidor je poslije otvorio krojačku radnju za izradu konfekcijske odjeće za pojedine trgovce.

STIPO BARBIĆ bio je bravar-mehaničar u Ortopedskom zavodu i zajedno sa Zavodom prešao u Trebinje. Bio je član KPJ kao i PETAR ŠREDER iz Teslića, koji je također radio u Ortopedskom zavodu. Međutim, Šreder je ostao u Banjoj Luci i nastavio da radi 1925. godine u zanatskoj radnji MILANA KOVAČEVIĆA. S njim je bio i dalje aktivan u sindikalnom radu i organizovanju sve dok Milan nije otišao u Sušak.

MILAN GOLDBAHER bio je staklorezac. Njegov brat Karlo držao je kafanu u Gornjem Šeheru. Milan se potpuno pasivizirao, ali je i izdao interese radničke klase jer je za vrijeme drugog svjetskog rata postao folksdojčer. Otišao je u Njemačku 1943. godine. Karlo je ostao u Banjoj Luci i poslije drugog svjetskog rata držao i dalje kafanu pored mosta u Šeheru na desnoj obali.

ILIJA GAJIĆ bio je bravar u rudniku Lauš. Poslije Obznane prešao je u Hrvatski soko. Poslije drugog svjetskog rata radio je kao majstor u Mašinsko-traktorskoj stanici u selu Derviši kraj Banje Luke.

DRAGO GRGIĆ bio je tamburaš. Kasnije se priključio hrvatskim nacionalistima. Za vrijeme drugog svjetskog rata, prema pričanju mnogih, bio je doušnik vlasti NDH. Poslije drugog svjetskog rata bio je šef orkestra Radio Sarajeva, a iza toga poslovođa hotela u Jajcu.

U vrijeme hapšenja komunista poslije zloglasne Obznane DUŠAN BALABAN se neko vrijeme krio u kući Gospave Škorić, svoje vjerenice, kasnije žene. Gospava je bila rodom iz Prijedora. Poslije povratka iz Prijedora u Banju Luku Balaban se potpuno politički izmjenio jer je svoje političko djelovanje u Radničkoj komori postavio na čisto režimske osnove. Bio je slavohlepan i nije podnosio da mu se u bilo čemu protivureči. Želio je da ima autoritet u svemu, ali ga je svojim cjelokupnim ponašanjem izgubio. Nastojao je da bude alfa i omega svega onoga što se u radničkom pokretu Banje Luke zbiva. Zbog toga je okupljao oko sebe istomišljenike, odnosno one koji su bili spremni i voljni da ga podržavaju. Posebno je nastojao da radnički povjerenici u preduzećima budu njegovi

Ljudi, odnosno oni koji će igrati onako kako on svira. Premda nije uvijek djelovao u onom pravcu kako je to odgovaralo režimu, ipak je cjelokupno njegovo djelovanje bilo u znaku interesa režima. Bio je sklon kompromisima ako su oni bili u interesu njegovog autoriteta, a i nemilosrdan kada je povredjena njegova sujeta ili okrnjen njegov autoritet. U takvim slučajevima tražio je i zaštitu režima, pa čak i protiv radnika premda je bio dužan da zastupa interese radnika jer je bio povjerenik Radničke komore. U cjelini gledano, bio je sprovednik one politike koju je zastupala Radnička komora u Sarajevu i onih izdajnika interesa radničke klase koji su se nalazili na čelu Radničke komore. Takve smo zvali "komoraši".

Partijska organizacija prije Obznane bila je veoma brojna. Ona je rukovođila cjelokupnim sindikalnim i političkim radom. Zvonaši, odnosno reformisti svih boja u Banjoj Luci nisu imali nikakav autoritet, premda su postojali pokušaji da se ojačaju uz pomoć režima. Reformisti nisu imali autoriteta ni poslije Obznane.

U političkom radu u Banjoj Luci značajno je da poslije Obznane dolazi do pasivnosti najvećeg dijela banjalučkih komunista, ali je sasvim mali broj izdao interese radničke klase i prešao na stranu režima i njegovih organizacija. Najveći broj jednostavno se pasivizirao i potpuno povukao iz političkog života. Samo je neznatan broj prišao srpskim ili hrvatskim nacionalistima. Odmah poslije Obznane samo je na kraće vrijeme sindikalni rad zamro, ali se ubrzo obnavljao u pokušajima obnavljanja rada Nezavisnih sindikata. U sindikatu se i politički radilo i taj sindikalni rad snažno je ojačao u periodu od 1925. do šestojanuarske diktature.

25. septembar 1977. godine

Banja Luka

Branko Pajić

(Branko Pajić)

